

PATAY PÁL*

Harangok, harangöntők, ágyúk az 1848/49. évi szabadságharcban

Nem egyszer előfordult, hogy a hadakozó felek, ha híjával voltak nyersanyagoknak, harangokból öntöttek ágyúkat. Történt ez Magyarországon is, például 1532-ben, amikor is **Bebek György**, aki **Szapolyai János** híve volt, a **Ferdinánd** pártján álló Csetnek város 4600 font (2750 kg) súlyú nagy harangját elrabolta és Krasznahorka várába vitette, hogy abból ágyút öntessen.¹ De sor került harangok feláldozására ágyúöntés céljára az 1848/49. évi szabadságharc alatt is.

Amikor az országgyűlés 1848. május 15-én új honvédcsoportok felállítását szavazta meg, csak 10 zászlóaljra volt szó, tüzérségről nem. Amikor a Délvidéken június 12-én eldőrdültek az első puskalövések, a kormány még úgy ítélte meg, hogy a szerbek felkelésének leküzdéséhez tüzérségre nem igen lesz szükség. Még augusztus 25-én is azt írta **Mészáros** honvédelmi miniszter **Klauzál** iparügyi miniszternek, hogy „*lövegcsövek öntése a jelen körülményekben szükségtelen.*”² Hiszen 1 honvéd és 3 „császári” üteg mellett Budán 51 használható löveg és 253 ágyúcső állt a kormány rendelkezésére.³ Az utóbbiak pedig „*ha netán szükségeltetnék ... átöntethetnének.*”⁴

Hamarosan azonban komolyra fordult a helyzet. **Jellasics** szeptember 11-én átkelt a Dráván. A harc elkerülhetetlenné vált. Kellett az ágyú. Pécs városa szeptember 17-én kérelemmel fordult a püspökhöz, hogy „*harangjaink közül egynémelyek ágyúkká öntve megmentsek keresztény testvéreink életét.*”⁵ A püspök azonban ellenezte „*a harangoknak ágyúkká átváltozásait.*”⁶

Október 30-án bekövetkezett a schwechati csatavesztés és hamarosan megindultak a császári csapatok a magyar kormány ellen. Fel kellett készülni a védelmi harcra. Maga **Kossuth**, mint a Honvédelmi Bizottmány elnöke rendelte el a Pénzügyminisztérium bányászati osztályának: „*Ágyúöntő műhelyek állíttassanak fel, mégpedig olyanok, hol nemcsak vas, de ércágyúk is öntessenek.*”⁷ Fel is állított **Lahner György** (aradi vértanú) Pesten a Váci úton egy nagyteljesítményű ágyúöntödét, ahol december 18-án már 6 ágyú el is készült.⁸

Kossuth felhívásának lett is fogantatója. Városok, egyházak ajánlották fel harangjaikat ágyúöntés céljára. Vác több harangot, de ha szükséges, akár az összeset is. A dömsödi reformátusok a 828 fontos, 1792-ben öntött nagy harangjukat, a szlovák ajkú szarvasi evangélikusok egy 1100 fontosat. A bácskai Bezdán „*a haza oltárára ingyen*”, Kiskunhalas „*a hazának ajándékul*” ad át egy harangot, de utóbbi azzal a kikötéssel, hogy öntessék ki az ágyúra „*Kun Halas Városa 1848*” felirat. Székesfehérvár is felajánl öt harangot, köztük egyet a görög orthodox templomból.⁹

* Országos Műszaki Múzeum Öntödei Múzeuma, 1027 Budapest, Bem József utca 20.

Az év végén az osztrák csapatok már Buda előtt állnak. A kormány Debrecenbe, az ágyúöntőde Nagyváradra menekül. A felajánlások azonban folytatódnak. Zombor 6 harangot jelent (még hozzá egyet az orthodox szerb templomból), Baja 9-et (utóbbiak az észak-erdélyi horgospataki, onnan a kárpátaljai kabolapójainak öntődébe jutottak).¹⁰

Amint köztudott, Háromszék, illetve Erdély önvédelmére – a magyar kormány intézkedéseitől függetlenül – **Gábor Áron** öntevékenyen ágyúk öntését kezdte meg és mintegy 70, nagyjából 6 fontosat öntött is. Ehhez 313 harangot használt fel: Udvarhelyszékből 14-et, Aranyosszékből 25-öt, Csíkszékből 56-ot, Marosszékből 93-at és Háromszékből 125-öt (az utóbbinak szinte minden templomából).¹¹

De nemcsak önkéntes felajánlások történtek, folytak öntevékeny foglalások is. Így 1848 novemberében a **Katona Miklós** őrnagy parancsnoksága alatt Észak-Erdélyben működő csapatok több románlakta község harangjait szerelték le. Volt, amelyeket „feldarabolván ágyúgolyók helyett használtak”.¹²

A Nagyváradra menekült fegyvergyárban ismét megindult az ágyúk öntése és január 28-ra egy 6 fontos félüteget már el is készült.¹³

Feltehetőleg a Debrecenbe menekült kormány kérésére **Szoboszlai Pap István** tiszántúli református püspök is felhívta gyülekezeteit harangok felajánlására.¹⁴ A hozzá és a Honvédelmi Bizottmányhoz befutott jelentésekből tudjuk, hogy ennek is volt foganatja, Büdszentmihály (ma Tiszavasvári), Nagyálló, Hajdúböszörmény, Fehérgyarmat, Nagyzerind, Árpád, Szentjobb, Nagyvarsány, Dévaványa, Szatmárnémeti, Szarazberek, Rozsály azok, amelyekről van adatunk.¹⁵ De ez csak egy töredéke a felajánlottaknak, hiszen május 20-án 13 590 font harangérc (7600 kg) volt a nagyváradi öntőde nyersanyagkészlete,¹⁶ ami feltehetőleg 70–100 harangnak felelt meg. Pedig ott már négy hónapja folyt az ágyúöntés és Kossuthnak június 22-én Görgeyhez írt levele szerint hetente hat ágyú készült el.¹⁷

Már nem minden felajánlott harang beolvasztására került sor. Így Kossuth rendelkezése szerint – a kisebbségek szimpátiájának megnyerése végett – visszahagyták Tótkomlós és a románok lakta Arad megyei Galsa felajánlott harangjait.¹⁸ De nem szállították már el a gyulai reformátusok május 13-án felajánlott 250 fontos harangját sem.¹⁹ Ez ma is megvan, akárcsak a kisperegieké, akik ezt a harangot 1915-ben ismét felajánlották hadi célokra.²⁰

Nagyváradon és Kézdivásárhelyen (Gábor Áron műhelye) kívül folyt azonban harangöntés Kabolapójánán (Gyertyánligeten)²¹ és Sztrimbulban (Horgospatakon) is. Ide került többek között a szinyérváraljai reformátusok harangja is, ezt azonban a munkások éjjel elrejtették és később Rojhidára áttelepülve az ott épített templomba vitték át.²²

Az Arad és Temesvár között fekvő Szentandrásan is felállított a magyar kormány egy ágyúöntődét, amelynek vezetését **Hönig Frigyes** aradi harangöntő mesterre bízta. A műhelyben használt mozsárfűröt és két mozsárminta deszkát a mester elrejtett és megőrzött, 1868-ban pedig nemzeti ereklyeként a Nemzeti Múzeumnak adományozott.²³

Világos után számos begyűjtött harang maradt az aradi várban. Az osztrák katonai parancsnokság hozzájárult, hogy amennyiben az egyházak „a fölkelő kormány parancsára kényszerítve szolgáltatják be s ezért semmi kárpótlást nem kaptak, ingyen visszaadják”. Még 1851. július 15-én is 112 harang volt Aradon, köztük a még decemberben felajánlott dömsödin kívül többek között a baracskai, váci, pacséri reformátusoké, a novaji, alsómislyei katolikusoké.²⁴ A Szabolcs megyei bácsaranyosi (ma Aranyosapáti) reformátusok harangja vissza is került innen a templom tornyába, igaz csak másodszori kísérletre 1856-ban, amikor is a prédikátor „reverzális mellett” személyesen hozta haza.²⁵

Az Aradon tárolt harangok között voltak „oláh” és „cyril betűs” feliratokkal ellátottak is, mint például a kovili szerb orthodox kolostoré.²⁶ Nem valószínű, hogy ezeket önként ajánlották fel; a honvéd csapatok rekvirálhatták őket a Délvidéken, Erdélyben. Igaz, a Torontál megyei Örményháza katolikus templomának harangját a szerbek 1848. szeptember 21-én ugyancsak leemelték; az első világháború során a magyar csapatok egy, a Dunától délre fekvő faluban találtak rá. 1916. október 28-án került vissza eredeti helyére.²⁷

Az osztrákok bosszúját az ágyúöntők sem kerülhették el. **Lukács Dénes** ezredes, az ágyúöntés irányítóját előbb halálra, majd várbörtönre ítélték, a Németországban született **Schaudt András** pesti harangöntőt pedig „*két ágyúcsőnek a pártütők használata alá lett átadása miatt*” négy havi börtönre.²⁸

De nem kerülhette el sorsát a zurányi (Zurndorf, Burgenland) evangélikusok 1848-ban öntött harangja sem: német feliratát, amely szerint „*a szabadság ereje hozta létre*”, le kellett reszelni.²⁹

IRODALOM

1. *Telgárti Lipót*: A csetneki plébánia története. In: Magyar Sion. V., 1867, p. 204.
2. Országos Levéltár H 48-3 cs. 92.
3. *Bakó Imre*: A magyar állami „Országos Fegyvertár”. Budapest, 1942, p. 25.
4. L. 2. jegyzet.
5. Baranya megyei Levéltár. Városi közgyűlési iratok 4343/1848.
6. U. a. 4358/1848.
7. *Bakó I. (szerk.)*: Kossuth Lajos összes munkái. Budapest, 1952/13. kötet, p. 254.
8. *Bakó I.*: I. m. p. 25.
9. I. m.: 13. kötet, p. 751, 766..
10. I. m. 14. kötet, p. 169, 148, 543.
11. *Orbán Balázs*: A Székelyföld leírása ... III, Pest, 1869, p. 178.
12. *Kádár József (szerk.)*: Szolnok-Dobokavármegye monográfiája. Budapest, 1902, II. kötet, p. 29, 45, IV. kötet p. 268, V. kötet p. 259.
13. *Bakó I.*: I. m. p. 46.
14. 1154. sz. esperesi körlevél. Körösszegapáti Ref. Egyház irattára.
15. Hódmezővásárhelyi fióklevéltár. *Kiss Lajos* jegyzetei XVI-11. – Kossuth ... 14. kötet, p. 216, 325, 381, 530, 545. old. – Tiszántúli Ref. Egyházkerület Levéltára. I. 1. Bd. 2.
16. *Bakó I.*: I. m. p. 76.
17. *Bakó I.*: I. m. 14. kötet, p. 564.
18. U. a. 14. kötet, p. 811, 852.
19. Gyulai Ref. Egyház. Presbiteri jegyzőkönyv II. p. 260.
20. *Bencsik János–Módy György–Szalay Emőke*: Tanulmányok Egyek múltjából.
21. Országos Levéltár H 27-8 csomag.
22. *Kádár József (szerk.)*: Szolnok-Doboka... IV. kötet, p. 45. V. kötet, p. 40, 586.
23. Magyar Nemzeti Múzeum. Érem és Régiségtár, Leltárkönyv, 13/1868 leltári szám.
24. Evangélikus Országos Levéltár. Dunántúli Egyházkerület, 1851 évi közgyűlés iratai. 8.
25. Aranyosapáti Ref. Egyház. Anyakönyv.
26. L. 24. jegyzet.
27. *Kovács Mihály*: A harang. Budapest, 1918, p. 30.
28. *Elek István (szerk.)*: A szabadságharc csatái. Budapest, 1954. Facsimile a 252. old. után.
29. Evangélikus Országos Levéltár. Canonica visitatio jegyzőkönyve 1863. X. 21.